

УДК 658:664.3

*Н.І. Жужукіна, канд. екон. наук
Т.Г. Волощук, аспірантка
Національний університет
харчових технологій*

**ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ
ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
ПІДПРИЄМСТВ
ОЛІЙНО-ЖИРОВОЇ
ПРОМИСЛОВОСТІ**

Охарактеризоване поняття експортного потенціалу галузі промисловості. Визначені фактори формування експортного потенціалу. Розглянуті зовнішні та внутрішні фактори. Проаналізована специфіка діяльності підприємств олійно-жирової галузі. Проведено дослідження основних факторів формування експортного потенціалу підприємств олійно-жирової промисловості.

Ключові слова: олійно-жирова галузь, експортний потенціал, експортне мито, сировинний потенціал, виробничий потенціал, державне регулювання.

The description of the export potential of the industry. The view of factors generating export potential. The external and internal factors were described. The analysis of specificity of activity of the oil and fat industry companies. The main factors of generation of the export potential of the oil and fat industry companies were studied.

Key words: oil and fat industry, export potential, export duty, raw materials potential, production potential, governmental control.

В сучасних умовах глобалізації національні економіки країн стають все більш відкритими та інтегрованими у світову економічну систему. Країни виступають активними гравцями на міжнародному ринку товарів та послуг. З кожним роком конкурентна боротьба за ринки збуту загострюється. Україна – пострадянська країна, яка вже 20 років незалежності трансформує свою економіку відповідно до вимог вільних ринкових відносин та виступає гравцем на світовому ринку. У процесі трансформації економіки України одними з найважливіших проблем стали пошук ефективної зовнішньоекономічної політики та реалізація власного експортного потенціалу. Важливість збільшення експортних операцій підвищується також загальними кризовими явищами в економіці, дефіцитом торгівельного балансу, різким зменшенням внутрішнього попиту в країні та знеціненням національної грошової одиниці. Дослідженню різних аспектів формування та реалізації експортного потенціалу присвячені роботи видатних зарубіжних та вітчизняних вчених, серед яких: М. Портер, П. Самуельсон, А.С. Филиппенко, В.І. Войко, О.І. Кредисов, В.С. Будкін, І.В. Бураковський та інші. Разом з тим питання, що відносяться до аналізу формування експортного потенціалу підприємств окремих перспективних галузей промисловості потребує більш глибокого дослідження. Серед найбільш перспективних галузей агропромислового сектору України, на сьогодні є олійно-жирова промисловість. З кожним роком населення світу зростає, а отже попит на продукти харчової промисловості також росте, але загострюється і конкурентна боротьба. В таких умовах дуже важливо оцінити перспективи продукції підприємств олійно-жирової промисловості України на світових ринках та проаналізувати фактори формування їх експортного потенціалу.

Метою даної статті є:

– дослідити особливості експортного потенціалу на галузевому рівні;

МЕНЕДЖМЕНТ ТА СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ

- визначити фактори формування експортного потенціалу;
- проаналізувати основні внутрішні та зовнішні фактори формування експортного потенціалу підприємств олійно-жирової промисловості.

Експортний потенціал можна розглядати на різних рівнях: експортний потенціал світового угруповання (наприклад ЄС), країни, регіону всередині країни, галузі та експортний потенціал підприємства. Розглянемо галузевий рівень експортного потенціалу — це спроможність галузі зберігати або збільшувати обсяг експорту в довгостроковій перспективі, використовуючи сукупність ресурсів, конкурентних переваг та інших чинників, які дають можливість ефективно функціонувати на світовому ринку. Експортний потенціал галузі утворюється сукупністю експортних потенціалів її підприємств. Експортний потенціал підприємств характеризується кількісним, якісним, структурним станом наявних у суб'єкта ресурсів (виробничих, фінансових, трудових і т.д.) та їх ефективним використанням з ціллю зберігання або збільшення обсягу експорту. Тобто експортний потенціал олійно-жирової промисловості — це максимальна спроможність її підприємств виробляти конкурентоспроможну продукцію на національній території та реалізувати її на світовому ринку.

Фактори формування експортного потенціалу олійно-жирових підприємств можна класифікувати за рівнями впливу на внутрішні та зовнішні (див. Рис.1).

Експортний потенціал

Рис. 1. Фактори формування експортного потенціалу

До основних внутрішніх факторів відносяться:

- Фінансовий потенціал. Найважливішим завданням підприємств є пошук резервів збільшення власних фінансових ресурсів, адже більшість підприємств олійно-жирової промисловості використовує значну кількість залучених фінансових ресурсів через сезонний характер своєї діяльності (необхідна значна кількість фінансових ресурсів під час збору урожаю), вимивання обігових коштів у зв'язку з значними затримками при поверненні експортного ПДВ (за даними Асоціації «Укроліяпром» заборгованість бюджету перед підприємствами олійно-жирової галузі по експортному ПДВ близько 1,5 млрд. гривень) тощо [2]. Високі кредитні ставки, банківська криза та скорочення кредитування збільшує собівартість продукції, що знижує її конкурентоспроможність на світовому ринку, особливо з урахуванням низьких відсоткових ставок в іноземних країнах, програм державного кредитування та інших фінансових засобів стимулювання розвитку промисловості.

МЕНЕДЖМЕНТ ТА СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ

• Сировинний потенціал. Виробництво олійно-жирової продукції має велику залежність від сировинної бази, що обумовлює високий рівень сезонних коливань.

Таблиця 1. Виробництво олійних культур у 2010/11 МР *

Олійні культури	Площа до збирання, тис. га	Урожайність, ц/га 2010	Валовий збір, тис. тон 2010	Валовий збір, тис. тон 2009	2010 р. до 2009 р. (+,-)
Соняшник	4525,6	15,0	6769,4	6364,0	+ 405,4
Рпак	862,6	17,0	1469,7	1873,3	- 403,6
Соя	1036,8	16,2	1680,1	1043,5	+ 636,6

* За даними Держкомстату України

У 2010/11 МР загальне виробництво основних видів олійних культур в Україні сягає 10 млн. тон при вітчизняних потужностях по їх переробці 10,3 млн. тон (станом на 01.01.11 року). Олійно-жирова галузь включає виробництво олії та маргарину, відповідно в такому співвідношенні 80 % та 15 %. Інші 5 % включають майонез, туалетне мило та інше. На сьогодні питома вага виробництва соняшникової олії в загальному виробництві олії складає більше 95 %. Така структурованість пояснюється дією експортного мита на насіння соняшнику.

Виникає проблема забезпечення наявних потужностей по переробці необхідною кількістю сировини, особливо враховуючи тенденцію до вивозу сировини за кордон. На рисунку 2 видно, що темпи росту виробничих потужностей олійно-жирових підприємств випереджають темпи росту виробництва соняшника. У 2010/11 МР ціни на насіння соняшнику в Україні були найвищими за усі попередні маркетингові роки (див. Рис. 2).

Рис. 2. Розвиток виробничих потужностей олійно-жирових підприємств та динаміка виробництва соняшнику в 1998-2010 роках¹

Нерозвинені прямі зв'язки з сільськогосподарськими виробниками, велика кількість посередників на ринку сировини та конкуренція сприяють здороженню олійних культур [1].

• Виробничий потенціал. Олійно-жировий комплекс є однією з найбільших галузей харчової промисловості України, на яку приходиться до 10 % всієї виробленої продукції. Питома вага експорту олійно-жирової промисловості у

¹ За даними Асоціації «Укроліяпром» та Держкомстату

МЕНЕДЖМЕНТ ТА СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ

структурі експорту АПК складає 27 %, а у структурі експорту харчової промисловості — 50 %. Виробництвом олії в Україні займаються 1200 суб'єктів. При цьому галузь характеризується досить високою концентрацією. Більше 80 % олії виробляється на спеціалізованих підприємствах великої та середньої потужності. Понад 18 % — на 140 підприємствах.

Для зниження сировинного ризику, збільшення ефективності виробництва та відповідно підвищення конкурентоспроможності олійно-жирової галузі доцільним було б створити замкнений цикл виробництва на базі вертикально інтегрованих підприємств.

- **Інфраструктура.** Олійно-жировий комплекс Україна має розвинену інфраструктуру. Експортна діяльність здійснюється здебільше через порти. Укрупнення бізнесу та поступовий розвиток вертикально-інтегрованих підприємств з розвинутою інфраструктурою (що мають в своєму складі, елеватори, олійно-жирові заводи, автотранспортні, торговельні та інші підприємства) підвищує конкурентоспроможність продукції цих підприємств як на національному так і на світовому рівні.

- **Державне регулювання.** Центральне місце в системі державного регулювання експортних операцій олійно-жирової галузі займає 10 % експортне мито² на насіння соняшнику. Його впровадження стабілізувало олійно-жировий комплекс та сприяло переорієнтації експорту з сировинних продуктів до продуктів промислової обробки. Важливим аспектом державного регулювання є податкові пільги, а саме 0 ставка експортного ПДВ. Але на сьогодні цей інструмент стимулювання експорту виконує зворотню функцію через великі затримки та перешкоди при поверненні ПДВ державою, що вимиває обігові кошти підприємств. Відсутність експортного мита на інші олійні культури призвело до вивозу сировини закордон. Так, зокрема, в 2010 року ріпаку було перероблено менше 1 % валового урожаю. У другому кварталі 2011 року було введено в дію важливі положення нового Податкового кодексу України, які безпосередньо будуть впливати на діяльність підприємств олійно-жирової промисловості. Найважливішим стане положення про скасування 0 ставки ПДВ при експорті ріпаку. Це може позитивно вплинути на ситуацію в олійно-жировій промисловості. Збільшення виробництва ріпакової олії надасть можливість підприємствам використати всі свої виробничі потужності та диверсифікувати структуру експорту. Також важливим аспектом є скасування ПДВ при операціях купівлі-продажу з окремими сільськогосподарськими продуктами, в тому числі це стосується і олійних культур. Цей інструмент має зменшити конкуренцію на ринку сировини, а відповідно і ціни, що надасть додаткові переваги виробникам олії.

До головних зовнішніх факторів відносяться:

- **Світовий ринок, кон'юнктура.** Для світового олійного ринку характерним є зростання виробництва олійних культур [4]. У 2010/11 МР прогнозується зростання світового виробництва рослинних олій до 145,974 млн. тон проти 138,499 млн. тон у 2009/10 МР або на 7,5 млн. тон (на 5,4 %). В той же час ціни на світовому ринку як на олійні культури, так і олії впродовж вересня — січня 2010/11 МР мали постійну тенденцію до зростання. Цьому у значній мірі сприяло підвищення цін на нафту. Україна виступає одним з лідерів виробництва соняшникової олії, та лідером з її експорту (60 % світового експорту).

Враховуючи тенденцію до постійного зростання світового населення та кліматичні проблеми, попит на рослинні олії постійно зростає, тому для України

² Основні світові виробники насіння соняшнику з метою завантаження власних переробних потужностей встановили експортне мито на насіння соняшнику, зокрема, Аргентина збільшила його з 23 % до 32 %, в Росії діє мито 20 % на насіння всіх видів олійних культур.

МЕНЕДЖМЕНТ ТА СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ

Питома вага країн у світовому виробництві олії соняшникової у 2010/11 МР (виробництво — 11,255 млн тон)

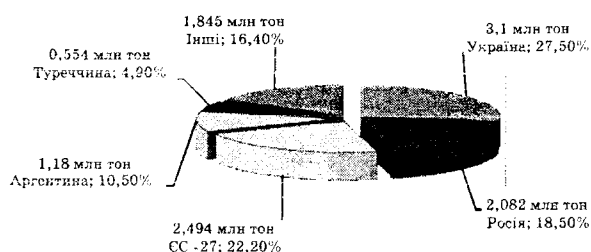

Рис. 3. Країни лідери світового ринку соняшникової олії у 2010/11 МР [6]

дуже важливо закріпити місце повноцінного партнера з виробництва та реалізації рослинних олій (див. Рис. 3).

• Міжнародні інституції. Міжнародні організації стають все більш важливими гравцями на світовому рівні. Членство та співробітництво з ними надають багато переваг, але не у всіх випадках. В рамках переговорного процесу при вступі України до Світової організації торгівлі в 2008 році було врегульоване питання скорочення експортного мита на насіння соняшника шляхом прийняття Закону України від 7 липня 2005 року №2773-1У «Про внесення змін в Закон України «Про ставки експортного мита на насіння деяких видів олійних культур», який набув чинності після вступу України до СОТ. Закон передбачає щорічне зниження мита на 1 % (до 10 % в кінцевому періоді) після вступу України до СОТ. Зниження експортного мита сприяло збільшенню експорту соняшнику, а відповідно знизило переваги олійно-жирової галузі.

• Політичні фактори. Головні засади зовнішньоторговельної політики країн імпортерів, зовнішньоекономічні зв'язки з Україною, торговельні бар'єри, валютна політика та інше. Найсерйознішою загрозою розвитку олійно-жирової промисловості України на сьогодні є створення зони вільної торгівлі з Європейським Союзом. На 16 раунді переговорів ЄС знову висунула умови щодо скасування експортного мита на соняшник. Підприємства олійно-жирової галузі зацікавлені в збереженні домовленостей стосовно митного регулювання, які були знайдені з СОТ. В даному контексті ми маємо конфлікт економічних інтересів, адже 27 країн Європейського Союзу вирощують насіння соняшнику за обсягами менше, ніж в Україні, а їх потужності виробництва сягають 36 млн. тон (більш ніж в 3 рази перевищують українські потужності). Ситуація з олійною сировиною в ЄС складна, це єдиний сектор сільськогосподарства ЄС, який практично на 50 % залежить від імпорту [3]. Скасування експортного мита приведе до руйнування галузі, зупинки більшості заводів та поверненню до сировинного експорту.

• Умови конкуренції. Рівень лібералізації економіки тощо. Олійно-жирові підприємства експортують свою продукцію до різних країн світу, найбільшими імпортерами української олії є Індія, Єгипет, Росія, Нідерланди, Сирія тощо. Кожна країна має своє власне унікальне економічне середовище, ринкові правила та інше. Тут виникають різні ризики, тому важливо враховувати ці умови при здійсненні кожного окремого контракту.

• Правові фактори. Розвиток правового середовища в країнах імпортерах, а також норми міжнародного права детермінують ефективність виконання експортних контрактів. Міжнародні торгові звичаї, судові прецеденти міжнародних арбітражів і судів, національне законодавство країни, якщо воно за згодою держав використовується для регулювання міжнародних торгових відносин, міжнародно-правові акти міжнародних організацій все це необхідно враховувати при

МЕНЕДЖМЕНТ ТА СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ

здійсненні експортних операцій підприємствами олійно-жирової промисловості [5, с. 50-55].

Висновки. Таким чином, можна зробити наступні висновки:

По-перше, експортний потенціал олійно-жирової промисловості визначається максимальною спроможністю її підприємств виробляти конкурентоспроможну продукцію на національній території та реалізувати її на світовому ринку.

По-друге, фактори формування експортного за рівнем впливу поділяються на зовнішні та внутрішні. Внутрішні фактори характеризують можливості виробництва та переваги на національному рівні, відповідно зовнішні відображують конкурентні, правові та інші умови щодо можливостей реалізації продукції олійно-жирової промисловості на світовому ринку.

По-третє, аналіз внутрішніх факторів експортного потенціалу підприємств олійно-жирової промисловості виявив як сильні, так і слабкі сторони експортної діяльності підприємств, зокрема, негативний вплив створюють високий сировинний ризик, недостатність оборотних засобів, залежність від умов кредитування, знос основних фондів, неефективне застосування державою 0 ставки експортного ПДВ, відсутність експортного мита для всіх олійних культур; головні сприятливі фактори: використання експортного мита для насіння соняшнику, розвинена інфраструктура, скасування 0 ставки експортного ПДВ для ріпаку, прибутковість галузі та високий сировинний потенціал України.

По-четверте, дослідження зовнішніх факторів визначило перспективи розвитку експортної діяльності олійно-жирових підприємств на світовому ринку, зростаючий попит на рослинні олії, лідируючі позиції України в світовому експорті соняшникової олії, але, поряд з тим негативний вплив на розвиток підприємств через зменшення експортного мита до 10 % за вимогами СОТ, загрозу для розвитку промисловості через вимоги ЄС скасувати експортне мито на насіння соняшнику при створенні зони вільної торгівлі, ризики при здійсненні експортних контрактів через різні економічні, правові, валютні та інші умови країн імпортерів олії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаркавенко Ю.А. Сырьевая база масложирового комплекса Украины: ближне- и дальнесрочные перспективы. Потенциал Украины на мировом рынке растительных масел. / Ю.А. Гаркавенко // Масложировой комплекс. — 2009. — № 3(26). — С. 22–25
2. Масложировая промышленность сегодня и завтра // Масложировая промышленность. — 2008. — № 4. — С. 12–14
3. Николаенко А.В. Зона свободной торговли между Украиной и ЕС: чего ожидать производителям масла. / А.В. Николаенко // Масложировой комплекс. — 2009. — № 3(26). — С. 51–53
4. Прогноз развития мирового рынка масличного сырья и продуктов переработки в 2010/11 МГ и особенности ценообразования // Масложировой комплекс. — 2010. — № 2 (29). — С. 21–26
5. Управление внешнеэкономической деятельностью: Учебное пособие 2-е изд. — / Под общ. Ред. А.И. Кредисова. — К.: ВИРА-Р, 2001. — 640
6. United States Department of Agriculture report «Oilseeds: World Markets and Trade» Circular Series FOP 11 — 10 November 2010

mnpk_nyxt@mail.ru

Надійшла до редколегії 15.04.2011 р.